

SİVASLI ÂŞIKLARIN GÖZ KONULU ŞİİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA

Gerek divan şiirinde gerekse halk şiirinde güzel tasviri yapılırken, her ne kadar, kaş, kirpik yüz, dudak ve saç gibi unsurlar da konu edilmekle beraber, en fazla göz üzerinde durulur. Sevgilinin boyu, ağzı, dişi, burnu, endamı, boynu, gerdanı, yürüyüşü hemen her şair tarafından en güzel sıfatlarla değerlendirilmiştir. Bu konuyu bir çalışmamızda geniş olarak ele aldığımızdan¹ burada tekrar üzerinde durmayacağız. Ancak sözünü ettiğimiz unsurlardan “göz”ün halk şairleri tarafından nasıl ele alındığı hususuna temas edeceğiz.

Metinleri kaydetmeden önce gözün şekil ve renk bakımından özelliği, sevgilinin bakışı, gözün cazibesi ve etkisi üzerinde durmak istiyoruz.

A. Şekil ve renk bakımından göz

1. Kara : Doğuştan sürmeli, çeşm-i siyah / kara gözlü / kömür gözlü olan sevgili, âşığın aklını başından alır, derde salar, ağlatır.

2. Elâ : Âşık, kendisine süzerek bakan sevgilinin elâ gözlerine kurban olmak ister.

3. Ahu : Âşığın sevgiliye meyli, onun âhû nigâh / dide-i âhû / çeşm-i âhû / âhû-veş gözlü / âhû gözlü ve âhû bakışlı olmasının payı çoktur.

4. Melek-Huri : Sevgili nazlı ve saf bakışıyla meleği / huriyi andırır.

5. Ay : Gözleri ay gibi parlak olan sevgili bakışıyla sanki âşığı güler.

6. Nergis : Sevgilinin bakışı nergisi hatırlatır ve âşık onun bu şekilde bakmasıyla sarhoş olur.

7. Cadı : Göz, baktıklarını büyüleyen bir cadıya benzer ve çeşm-i cadu olarak kabul edilir.

8. Şirin : Çeşm-i Şirin olan sevgilinin karşısında âşık kendisini Ferhat yerine kor.

9. Şahin : Sevgili avını kollayan bir şahindir ve bakışıyla âşığı gönlünden yaralar.

10 .Oymak oymak : Büyük ve belirgin özellikteki göz oymak oymak olarak nitelenir.

B. Sevgilinin bakışı

1. Göz süzme / Gamze : Çoğu zaman konuşmayan, duygularını ve cilvesini, cefasını yosma bakışlarıyla ortaya koyan sevgili, âşığı baştan çıkarmak için gözlerini anlamlı anlamlı süzerek bakar. Gamzesi bıçağını çekmiş, adeta kana susamıştır. Gamzenin okları âşıkta tedavisi imkânsız yaralar açar. Gamze şiirlerde şu ibarelerle yer alır : Tiğ-i gamze, fitne-i gamze, cellad-ı gamze, tir-i gamze, gamze-i fettan, gamze-i hançer, gamze-i cadu, gamze-i sehhar.

2. Fettan : Sevgili çeşm-i fettandır. Bu özelliğiyle âşığı kendine esir alır.

3. Mestane : Nigâh-ı mest / çeşm-i mest / çeşm-i mestane / çeşm-i fettan gibi sıfatlara sahip sevgili mahmur bakışıyla âşığının gönlünü yaralar.

¹ Doğan KAYA, *Divan Şiiri ve XIX.Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri, Aşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 2000, s.

4. Afet : Çeşm-i afet olan sevgili âşığına cevır ü cefa eder.

5. Sürme : Elâ / kara gözlü sevgilinin gözleri sürmelidir yahut bu sürme kudrettendir

6. Şehla : Sevgili çeşm-i şehladır veya âşığına baktıkça gözleri şehlalanır.

C. Gözün cazibesi ve etkisi

1. Can Alıcı : Çeşm-i gaddar / çeşm-i cellat özelliğe sahip sevgili, bakışlarıyla yüz bin kan eder, âşığın başına belâ olur, sinesinde mekân tutar, bağrında yara açar, onu divane eder.

2. Hükmedici : Sevgilinin gözleri, bir kumandan olur, yedi krala hükmeder.

3. Kıymet : Sevgilinin gözleri taht-ı Süleyman'dan, Arabistan, Horasan, Harput, Diyarbakır, İzmir, Konya, Rumeli, Bosna ve nihayet bütün dünyadan daha değerlidir, kıymet biçilemez.

4. Ağlama : Sevgilinin bazı kereler ağlaması, âşığı derinden etkiler ve âşık buna tahammül gösteremez.

D. Divan şiirinde göz

İnsafsız, kan dökücü, zalim ve lakayt olan göz, güzellik unsuru olarak kırpık, kaş ve gamze ile birlikte ele alınır. Âşık için muteber olan süzgün gözdür. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

abher (nergis), âfet, âhû (âhû-yı Çin, âhû-yı misk), ala, arslan (şîr), ases, atıcı, âvâre kebûter, ayn, ayyâr, bâdem, bağbân, baht, bârân, bed-kîş, bed-mest, belâ, ber, bıçak, bî-aman, bî-dâd, bî-dîn (kâfir), bîmâr (hasta), bî-tâb, câdû (câdû-fen, câdû-ger, câdûvâne, sihr-âferin câdû,), câm, can alıcı, cefâ-cû, cellâd (hûn-bâr, hûn-rîz, kattâl), Cengiz, ceyrân, ciğer-düz, dağ, devât, dil-ber-i tannâz, doğru, duacı, dükân, dür-fişân, düzd / düzdide, elif, fettan (fitneci, fitne-ger-i âhîrû'z-zemân), fitne (pür-fitne), gammâz, gazab-nâk, gazal, hâb-âlûd, hâb-nâk, hadeng (ok, nâvek, peykân, sihâm, tîr), hançer (kılıç, tığ, Zülfikâr-ı Ali), harâmî, Hârût, hasta (bîmâr), hatem, he, hışm, hilekâr, Hindû (Hindû-yı bed-mest), hûn-bâr, hûn-feşân, hûn-hâr, hûnî, hûn-rîz, imâm, İsmâ'il, kabak, kâfir (bî-dîn), kahramân, kana susamış, kan dökücü, kan içici, kanlı, kan saçıcı, kara, kassâb,kâtîl, kattâl, kılıç (hançer, şemşîr, tığ, Zülfikâr-ı Ali), kulağuz, laçın, mahmûr, mekkâr, mes'ele-amûz-ı akl-ı küll, mest (bed-mest, Hindû-yı bed-mest, mestâne, mest-i bî-haber, mest-i harâb, mest-i siyâh, mest-i şarâb-ı nâz, mest-i lâ-ya'kıl, ser-mest), mey-âşâm, mey-hâne-i nâz, Mirrih, nâvek (hadeng, ok, peykân, sihâm, tîr), nergis (abher, nergis-i bed-meht, nergis-i bîmâr, nergis-i bîmâr-ı çemenzâr, nergis-i mest, nergis-i pür-hâb, nergis-i şehbâz, nergis-i şehlâ), Nil, nîm-mest, nişter, ok (hadeng, nâvek, peykân, sihâm, tîr), peleng-efken, peykân (hadeng, ok,nâvek, sihâm, tîr), pür-belâ, pür-humâr, pür-hûn, râmî, rehzen, Rüstem, sad, sâgâr, sâhir (sehhar), sayyâd, ser-hoş (Türk-i ser-hoş), ser-mest, sihr, sinân, siyah-mest, şah-bâz, şâhid-bâz, şehlâ, şemşîr, şîşe, şîr (arslan), şîr-efgen, şîr-i şikâr-efken, şîr-merd, şûh, şûh-ı kec- külâh, Tatar, Tatar gamzeli, Tehtemten, temren, tığ (hançer, kılıç, tığ-zen, Zülfikâr-ı Ali), tîr (hadeng, ok, nâvek, peykân, sihâm),Türk (Türk-i kemankeş, Türk-i mest, Türkmen), uğrı, yağmacı, yarag, yaralayıcı, yazı, zâlim, Zülfikâr-ı Ali.

Âşık edebiyatında göz denilince, yaşayan güçlü şairlerimizden ve âşık tarzı şiiri başarıyla uygulayan Halil Soyuer'in şiirini yad etmemiz gerekir. Bizim düşüncemize göre belki de bu alanda yazılmış en güzel örnektir. Bu bakımdan Sivaslı halk şairlerinin göz konulu şiirlerine geçmeden önce, bu şiiri kaydetmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

HALİL SOYUER (Havran/Balıkesir, 1921-)

Gözleri

Sihirden ıfık var, ıfıktan büyü
Baktıkça aklımı bozar gözleri
Kaşının üstüne düşen örtüyü
Kırpık uçlarıyla üzer gözleri

Gidişi aklımı baştan kaçırır
Gülüştü kadehsiz şarap içirir
Elleri boynuma ipi geçirir
Merhamete gelip çözer gözleri

Beni yaraladı bir ok atışta
Okun tek parçası kalmadı dışta
Dert, umut, sitem, naz, hepsi satışta
Gönlüne kurulmuş pazar gözleri

Aysız gecelerde mehtap yaratır
Hesaplara baksa sayı üretir
“Zarf istemem diye ayak diretir
Kâğıtsız mlektuplar yazar gözleri

Ne eski tat kaldı ne eski huzur
Hatıralar her dem başıma vurur
İki sandal gibi uç uca durur
Aşkın ummanında yüzer gözleri

Aldırmaz HALİL’in garipliğine
Her bakışı parmak, her sözü iğne
Döktüğüm yaşları dert ipliğine
Mavi boncuk gibi dizer gözleri²

SİVASLI SITKI (XIX. yüzyıl)

Sağ Göz Sol Göz

Sağ gözün lâledir sol gözün nergiz
Sol kaşın kemandır sağ kaşın hilâl
Sağ gözün aman gün görmesin hergiz
Sol gözün dünyada çekmesin melâl

Sağ zapt eder İran’ın tacın
Sol gözün almasın istiyor pacın
Sağ gözün Kıbrıs’ın alır haracın

² Halil Soyuer, Liman, ankara, 1950, s. 21.

Sol gözün Urum'un etti dilin lal

Sağ gözün cevahir yaratmış Hüda
Sol gözünde vardır başka bir eda
Sağ gözünde canım eyledim feda
Sol gözüne kanım eyledim helâl

Sağ gözün humardır gül yüzde senin
Sol gözün bahardır nevrüzde senin
Sağ göz de senindir sol göz de senin
Solkaşın SIDKI'ya gösterir celâl³

AHMET BOZKURT (Bakırcıoğlu (Delikkaya) köyü-Yıldızeli / Sivas, 1926-1991)

Gözlerin

Ela gözlüm eğlen bir methedeyim
Şöyle bir hayale geldi gözlerin
Ahiri mevtime sebep olursun
Aklımı başımdan aldı gözlerin

Kırmızı yanaklar gülün goncası
O hilal kaşların ayın incesi
Alıyor aklımı hep olancası
Macnun gibi çöle saldı gözlerin

AHMED'im usanmam türkü yakmadan
Çıkıp çıkıp yar yoluna bakmadan
Al yanağa gonca güller takmadan
Serimi sevdaya saldı gözlerin

SEFİL SELİMÎ (Ahmet Günbulut, Şarkışla, 1933-)

Gözlerin

Zahirde batında iki cihanda
Maddeye manaya gözdür gözlerin
Ruhlar âleminde ahret dünyada
Hayatın sırrına gizdir gözlerin

Güneş sığağını yıldıza veren
Aydınlık çarhını odur çeviren
Geceyi gündüzü hergün deviren
Zamanda ve ayda Hazdır gözlerin

Allah kavramını nurla bir eden
Kâinatın kapsamını seyreden

³ **Türk Folkloru**, S. 77, Aralık 1985, s. 28.

Resul-i Ekrem'de baş ile beden
Ümmete rıdvana özdür gözlerin

Sabah şafağının attığı yerde
Ufuğa gerilen karanlık perde
Canların cennete gittiği yerde
Günahsız kimsede yüzdür gözlerin

Cehennemde küfür günahkâr yakan
Sorgu sual soran meleğe bakan
Ummanda çalkanan ırmakta akan
Dört mevsim içinde yazdır gözlerin

Deyip yazmadığım hiç de denmeyen
Seni görüp var mı başı dönmeyen
Ateşleri düşüp içi yanmayan
Bütün âşıklara közdür gözlerin

Yazmak istiyorum noksan kalıyor
Kırpiklerin yeri göğü alıyor
Tabiat başında bir saç oluyor
Gören gözlerdeki izdir gözlerin

Güzeller imrenir kıskanır seni
Bu kürre-i arzın evveli sonu
Canlının cansızın arkası önü
Herkesin kozuna kozdur gözlerin

Yolun kabre varsa ölü uyanır
Muhammet seslenir Ali uyanır
Ey SEFİL SELİMÎ can mı dayanır
İlimden alimden uzdur gözlerin

SEFİL SELİMÎ

Sevgilim

Aşkın kitabını mutlaka yazar
Can verir can alır gözün sevgilim
Seni sevenlerin ömrü çok uzar
Can korur can bulur gözün sevgilim

Leylâ ile Mecnun kıskanır seni
Kerem ile Aslı şaşırır yönü
Yunus Emre'lere o verdi ünü
Can görür can olur gözün sevgilim

Örnektir misaldir gelip gidene
Aşkınız hayattır başa bedene
Gece gündüzleşir bir defa dene
Canlara gün gelir gözün sevgilim

Asla hiçbir kimse benzemez sana
 Ahrazı getirir aşkın lisana
 SEFİL SELİMÎ'yem dermandır bana
 Cansıza can salar gözün sevgilim

İSMETÎ (Abdülkadir Namlı, Kâhyalı Köyü / Sivas, 1934-)
Gözlerin

Avara eyledi beni işimden
 Uzanıp yakamdan tuttu gözlerin
 Hayalin gider mi daha düşümden
 Gayrı sevdalısı etti gözlerin

Tekrar dönüp baktım şöyle bir ara
 Zeytin desem yetmez kömürden kara
 Bakışınla açtın bağrıma yara
 Âşık olmamıza yetti gözlerin

Gonca güle benzer gencecik vaktin
 İSMET kimdir diye bir bana baktın
 Nereye döndümse o yana aktın
 Doğrusu narına attı gözlerin

İSMETÎ
Görür Gözlerin

Ni bir tesadüftür yüzünü gördüm
 Baktım bir sevdalı arar gözlerin
 Sandım ki arada canımı verdim
 Gözlerimden haber sorar gözlerin

Öylesi gözlere biçilmez baha
 Bıraktın günümü ah ile vaha
 Bilesin peşini bırakmam daha
 Sürükler ardından yorar gözlerin

Ben de bilmiyorum ben nasıl oldum
 Çıldı yüreğim sevdanı doldum
 İnan ki aşkımdan sarardım soldum
 Sanki silah çekip vurur gözlerin

Kimin ne olduğu yüzünden belli
 Gönülden geçenler sözünden belli
 Güzelin iyisi gözünden belli
 İSMETÎ'yi nasıl görür gözlerin

İSMETÎ

Göz

Göz mevlânın nurundandır onunla hiç şaka olmaz
 Göz hikmetin izindedir onun doğru yolu vardır
 Göz arınmış sıvılardan içinde bir leke olmaz
 Göz hayatın ta kendisi bildim böyle hali vardır

Göz çileler çeken görse yüreğini dağlar orda
 Göz kanayan yaraları mendil sarıp bağlar orda
 Göz acıya dayanamaz ağlayanla ağlar orda
 Göz söz ile anlatılmaz derinlerde dalı vardır

Göz kıymetli hazinedir bilmiyoruz acep niye
 Göz sevdiği kimseleri istiyor ki etkiliye
 Göz oluşan olayları aktarıyor yetkiliye
 Göz beyinin habercisi telefonu teli vardır

Göz çizilen doğrulara doğru bakar eğri görmez
 Göz yan yana iki kardeş cisimleri ayrı görmez
 Göz mazlunun yanındadır onu ayrı gayrı görmez
 Göz konuşur gözler ile onun özel dili vardır

Göz olmasa bu İSMETÎ nasıl bulur doğru yolu
 Göz diyor ki “Arıyorsan tüm bilgiler bende dolu.”
 Göz olmazsa sanatkârın iş yapmaya kalkmaz kolu
 Göz dünyada okutulan ilimlerde eli vardır

KUL GAZÎ (Gazi Kurt, Tuzla köyü- Şarkışla / Sivas, 1934-)

Gözlerin

Hakimler hayrette kaldı derdime
 Açtı yüreğime yara gözlerin
 Tutuşturdu içim kaşlar kirpikler
 İşledi ruhumu kara gözlerin

Cihan gülle dolsa yad gülü dermem
 Ecem inan sensin murada ermem
 Bir tek gülüşünü âleme vermem
 Elime geçtiği sıra gözlerin

Narin burnun lal dudağın yar senin
 İnce belin uzun boyun ak tenin
 Muradım yarıda koymasın benim
 Lütfen çektirip de dara gözlerin

Eller gibi uzak durma sevdiğim
 GAZÎ'yi kötüye yorma sevdiğim
 Ellerinle zülfün burma sevdiğim
 Lüleler kapatır zira gözlerin

SAĞLAMÎ (Mahmut Sağlam, Çalıyurt köyü-İmranlı/Sivas, 1946-1999)

Aldı Gözlerin

Halının üstüne nakış dökerken
Örük örük saçlarını sökerken
İşmar edip bana boyun bükerken
Aklımı başımdan aldı gözlerin

Salını salını suya giderken
Her adım başı sitem ederken
Şirin yaylanızda keven üterken
Aklımı başımdan aldı gözlerin

Melûl mahzun yâr karşımda dururken
Şaka maka omuzuma vururken
Bir bakışta SAĞLAM âşık olurken
Aklımı başımdan aldı gözlerin

ÂLİMÎ (Süleyman ERDİNÇ, Sivas, 1957-)

Gözlerin

Kudret kalemiyle çekilmiş kaşın
Emsalsiz görünür (Bir)li gözlerin
Mirac-ı Nebî'den bilinir başın
Seyretti âlemi türlü gözlerin

Benzerin yoktur ki iki âlemde
Durdun makamında sözün selâmda
Yazılmış fermana adın kelimde
Okudu bunları sırlı gözlerin

Erişmedi kimse gittiğin yere
Bu sevda bıraktı aşk ile nura
Senden başka yoktur kavaşuna yara
Çok âlemler gezdi türlü gözlerin

Girdi makamına huzurda durdu
Her nefeste zikri ağzında viridi
Yanıyor ÂLİMÎ bu aşka vardı
Zülcelâl'i gördü nurlu gözlerin

ÂLİMÎ

Nurlu Gözlerin

Kudret kalemiyle çekilmiş kaşın
Emsalsiz görünür (Bir)li gözlerin
Mirac-ı Nebî'den bilinir başın
Ne âlem seyretti türlü gözlerin

Daha benzeri yok iki âlemde
 Durdu makamında sözün selâmda
 Fermana yazılmış adın kelimda
 Bunları okudu sırlı gözlerin

Kimse erişmedi gittiğin yere
 Bu sevda bıraktı ateşe nara
 Senden başka yoktur kavuşan yara
 Çok âlemler gezdi turlu gözlerin

Girdi makamına huzurda durdu
 Hernefeste zikri ağzına virdi
 Yanıyor ÂLİMÎ bu aşka girdi
 Zülcelâl'i gördü nurlu gözlerin

ÂLİMÎ

Gözler

Bir ağı var bir karası
 Sanki dünyanın küresi
 Derin bakar yok karesi
Bakar görür güzel gözler

Sağdan sola soldan sağa
 Birden döner karşı dağa
 Görür gülü girer bağa
Akar yürür güzel gözler

Âlâsıdır kirpik dengi
 Mavinin çok çetin rengi
 Yeşilin var tek ahengi
Çeker vurur güzel gözler

Kahverengi söz ediyor
 Siyah gözler çok geziyor
 Nazarsızdır az süzüyor
Yıkar sürür güzel gözler

ÂLİMÎ'yim budur sözüm
 Sizlerdedir bence çözüm
 Size olsun dünya gözüm
 Döker verir güzel gözler

Kul Gazi Sıra Gözleri, s. 122, s. 196

ELA GÖZÜNE

Beni mecnun diye asla kınama
 İnan ki hayranım ela gözüne

Aşkım gerçek bunu yalan san ama
Canım feda olsun bala gözüne

Bahar suyu gibi coşkun akarsan
Bir garibim hatırımlı yıkarsan
Benden başkasına dönüp bakarsan
Kanlı yaşlar varıp dola gözüne

Fikrim bozuk olur hilekâr isen
Ellere bir gonca bana hâr isen
Tövbe etmez yine herze yer isen
Kudret eli ile çala gözüne

ALTINAY'ı iter isen öteye
Yanıma yaklaşma git sen öteye
Ahım tuta düşesin ki kötüye
Her zaman yetişe bela gözüne

GÖZLER

Dokuz ay yürüyüp dünyaya inen
En önce anasını arayan gözler
Asla engeli yok dört yana dönen
Şafaktan şafağa yürüyen gözler

Yücesine çıkıp dağ ova aşan
Dere ırmak ummanlara ulaşan
Ta uzaktan görüp yârine koşan
Gülünü hoyrattan koruyan gözler

Bir anda yerlerden göklere çıkar
Bazen fırlat gelir damlalar akar
Hele maşukuna dikkâtle bakar
Başından ayağa tarayan gözler

Düşün kardeşim inceden ince
Kıymetin sorarsan hepsinden önce
Vaden yetip kara yere girince
Hakk'ın emriyle çürüyen gözler

Şöyle bakıp cemâlini süzerken
Gençliğin verdiği güçle gezerken
Ala ceylan gibi kaçıp tezerken
Dostu arkasından sürüyen gözler

ALTINAY'a dersen bu sevda yalan
Pembe yanağından payını alan
Göz göze gelince hayale dalan
Muhabbet uğruna eriyen gözler